

A propòsit de l'arquitectura pre-romànica

per

Pere Freixas i Camps

El mot pre-romànic és emprat correntment per a titular i aplegar les diverses expressions artístiques de l'Occident europeu compreses entre les acaballes del període Tardoromà, inclòs el primer art cristià, i l'adveniment de l'unitat cultural romànica a començaments del segle II. Durant les cinc centúries aproximadament que transcorregueren abans de produir-se la integració cultural en un sol bloc, l'Occident oferia un mosaic de tendències heterogènies sota les pautes de les civilitzacions romana, bizantina i musulmana. En aquest sentit, hom pot comprendre els estudiosos del Vuit-cents quan anomenaren genèricament amb el títol de **romànic** l'art dels segles XI i XII; estimaren un encert aital qualificatiu perquè es tractava —així ho consideraven— d'un nou **renaixement** de l'art romà. D'aquesta manera l'art que es desenvolupà en el temps intermig entre l'època tardoromana i la baixa Edat Mitjana i davant la diversitat de tendències, fou reunit sota el denominador comú de **pre-romànic**.

La decadència que seguí al trencament de la unitat de l'Imperi Romà i, més tard, a la fi de la dominació bizantina, tingué unes característiques ben distintes en el si dels diversos estats occidentals. A França, l'art merovingi i el carolingi després mostren respectivament una inconstant simplificació de les tradicions paleocristianes i romano-bizantina, la qual cosa es palesa també a Alemanya. A Itàlia, l'Església manté una relativa activitat constructiva limitada, però, a la remodelació d'edificis ja existents. Amb tot, a la darreria del segle X sorgí al Nord, en la regió de Llombardia, un nombrós grup de mestres experts en l'ofici de bastir edificis. Nomenats **comacini**, **bergamaschi**, etc., segons el seu lloc de procedència: Como, Bergam, etc., experimentaren noves solucions constructives que portaren arreu d'Europa.

A Catalunya l'arquitectura entrà en el corrent romànic llombard —deixem ara de banda els postulats de les construccions benedictines al llarg dels diversos camins de peregrinació, així com l'exemple pràcticament aïllat de l'església de Sant Pere de Roda (1022)— mitjançant la presència aquí dels alludits mestres llombards a començaments del segle XI. És relativament fàcil comprendre l'acceptació ràpida que experimentaren a casa nostra les construccions llombardes atesa la situació políticoeconòmica en què es trobava Catalunya en aquells moments d'agençament comtal. L'èxit del model llombard es degué bàsicament en la senzilla adaptació a cadascuna realitat local per tal d'aconseguir la màxima funcionalitat amb els mínims costos.

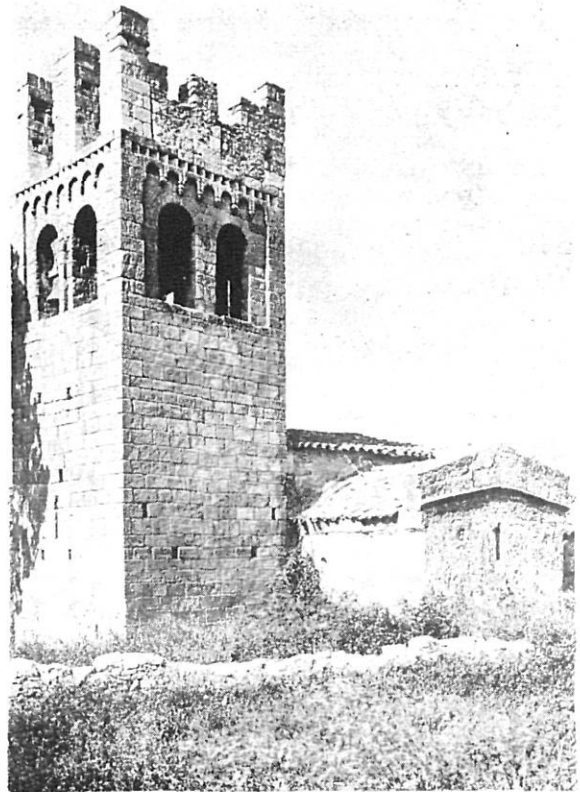
Retornant però al principi de la nostra exposició, cal no oblidar les repercussions que tingué respecte de la resta d'Occident la presència musulmana d'ençà el segle VIII i el posterior desenvolupament de la cultura oriental arreu de la península. Entre d'altres qüestions

és precís citar els mossàrabs. A Catalunya han deixat una quantitat de mostres ben eloqüents de la seva cultura, preferentment aràbica i cristiana oriental. Barcelona, Vic, Cuijà, Ripoll, Girona i versemblantment Sant Feliu de Guíxols— si pensem que la Porta Ferrada constitueix un fragment d'un edifici mossàrab enderrocant en el segle XII o bé senzillament enrunat per causa desconeguda—, foren els centres de mossarabisme més importants. Al contrari de la miniatura, d'una gran originalitat i d'una incidència extraordinària en el desenrotllament de l'art romànic monumental i àdhuc de les arts decoratives, l'arquitectura mossàrab es mantingué gairebé invariable respecte de l'art hispanovisigòtic i musulmà, en especial, durant l'etapa califal.

En síntesi, el nomenat període **pre-romànic** constitueix, pel que fa a l'arquitectura, una diversitat de remodelacions i readaptacions de principis constructius presents ja en els edificis paleocristians i bizantins el resultat final de les quals fou molt variable segons el grau de protagonisme de les solucions emprades i també segons les diverses àrees geogràfiques.

D'ençà el començament del segle XI, els nous principis arquitectònics formulats per l'arquitectura romànica vingueren a trencar l'esmentat continuïsmen edificat mitjançant tres innovacions principals: Primerament, l'elevació del presbiteri la qual cosa alterà la concepció paleocristiana de l'espai horitzontal i modificà el ritme continuat al llarg d'un sol eix longitudinal. En segon lloc, la invenció del deambulatori, això és, el passadís que tot voltant la capçalera uneix les naus laterals, converteix al

temple en un organisme articulat i molt més complex si tenim en compte els edificis de capçalera plana propis de l'arquitectura pre-romànica. A Catalunya, el primer edifici articulat

Sant Esteve de Canapost (Baix Empordà). Detall de l'absis pre-romànic (segle X) i del campanar romànic (segle XII).

Santa Maria de Ripoll (Ripollès). Capitell del segle X.

mitjançant el deambulatori fou la citada església de Sant Pere de Roda. La tercera novetat es refereix als murs, cada vegada més gruixuts i pesants, transformant així l'aspecte lleuger

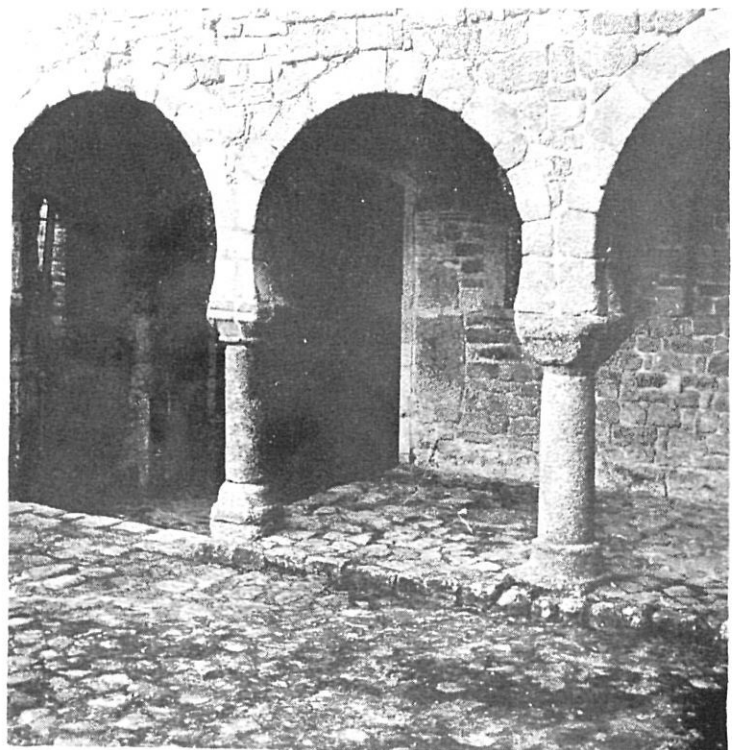
i esbelt de l'edifici bizantina. El concepte de gravetat i el predomini de la massa sobre el buit són trets ben característics de l'edificació romànica.

Malgrat la manca de documentació i la pèrdua total o parcial d'alguns edificis, el nombre dels conservats d'època pre-romànica és molt notable a les comarques de Girona. Els segles IX i X assenyalen l'etapa de més empena constructiva. Les primeres fundacions segons la regla de Sant Benet foren els monestirs de Banyoles i Amer, ambdós abans de l'any 835. D'entre els exemples conservats, sembla que la Porta Ferrada i el monestir de Sant Pere de Roda, molt refet en època romànica, expressen el to més monumental dins l'escala de petites esglésies, extremadament simples i aixecades amb materials pobres que hom troba a casa nostra.

La Porta Ferrada és un petit fragment arquitectònic del primitiu cenobi guixolenc, escriu J. Badia (*L'Arquitectura Medieval de l'Empordà*. Girona, 1977), per a definir i situar el mur amb arcades que s'aixeca davant la façana de l'actual església, la funció original del qual ens és impossible de precisar amb seguretat, tot i les excavacions i restauracions que s'han dut a terme en els darrers temps. En conseqüència, l'estudi d'aquest tema sols pot ésser contemplat des de la hipòtesi, la qual esdevé dramàtica per causa del dubte que des del primer instant envolta el caràcter i utilitat primitius de la Porta Ferrada. En aquest sentit caldrà esperar noves treballs documentals i/o constatar els resultats de futures excavacions.

Sant Julià de Boada. (Baix Empordà). Interior. Segle X.

Monestir de Sant Feliu de Guixols. (Baix Empordà). Detall de la Porta Ferrada. Segle X.